

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА

СПРАВА БЕЙЛІСА: КИЇВСЬКИЙ ВИМІР

Упорядкування Ірини Берлянд

Київ
ДУХ І ЛІТЕРА
2023

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

УДК 940(=411.16)(477-25)«1913»

Упорядкування: Ірина Берлянд
Переклад з англійської: Андрій Павлишин
Переклад з російської: Наталія Наумова

C74 Справа Бейліса: київський вимір / Упоряд. Ірина
Берлянд. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2023. – 400 с.
ISBN 978-966-378-968-2

Збірка присвячена справі Бейліса – одному з останніх судових процесів, пов'язаних із так званим «кривавим наклепом» (безпідставним обвинуваченням євреїв у ритуальних вбивствах). Він відбувся в Києві у вересні–жовтні 1913 року і набув надзвичайного розголосу в усьому світі. Обвинувачений юдей Мендель Бейліс був виправданий, праві антисемітські сили Російської імперії зазнали поразки, а сам процес викрив жахливий стан політичної та судової системи напередодні Першої світової війни. Різноманітні матеріали, представлені в книзі (витяги з тогочасної преси, стенографічного звіту судового засідання, уривки спогадів, сучасні наукові та науково-популярні статті), відтворюють політичну й суспільну атмосферу того часу; спеціальний акцент зроблено саме на київському та українському вимірі цієї історії.

Видання стало можливим за підтримки
Голландського єврейського
гуманітарного фонду (JHF)

УДК 940(=411.16)(477-25)«1913»

На обкладинці використано зображення листівки,
присвяченої справі Бейліса

© Ірина Берлянд (упорядкування
та вступна стаття), 2023

© Автори статей, 2023

ISBN 978-966-378-968-2 © ДУХ І ЛІТЕРА, 2023

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Зміст

<i>І. Берлянд.</i> Справа Бейліса: київський вимір (про цей збірник)	5
Розділ I Передісторія: кривавий наклеп	23
Розділ II Справа Бейліса. Фабула. Підготовка судового процесу	28
Розділ III Преса і громадськість про справу Бейліса. Війна газет. <i>Переклад з російської Н. Наумової</i>	36
Розділ IV З матеріалів справи. Слухання справи в Київському окружному суді. <i>Переклад з російської Н. Наумової</i>	53
Розділ V Вердикт присяжних у дзеркалі преси	107
Рефлексія української громадськості <i>Переклад з російської Н. Наумової</i>	114
Розділ VI Постаті <i>М. Бейліс. З книги «Історія моїх страждань»</i> <i>Переклад з англійської А. Павлишина</i>	135

<i>Т. Кальченко, А. Степанов.</i> Студент-чорносотенець	270
<i>В. Шульгін.</i> Бейлісіада	278
<i>В. Хітерер.</i> Арнольд Давидович Марголін – захисник Бейліса Бейліса. <i>Переклад з російської Н. Наумової</i>	325
<i>А. Гомельський.</i> Арнольд Марголін: єврейський громадянин Української Республіки і його книга «Україна та політика Антанти»	335
<i>О. Скрипник.</i> Микола Красовський: від справи Бейліса до розвідки УНР	346
Додаток	
<i>М.В. Гаухман.</i> Справа Бейліса (1911–1913 рр.): версії сучасників і причини фабрикації (до сторіччя судового процесу)	361

I. Берлянд

СПРАВА БЕЙЛІСА: КИЇВСЬКИЙ ВИМІР (про цей збірник)

Понад сто років тому в Києві відбулася незвичайна подія, яка сколихнула не лише Російську імперію, а й увесь світ. Був знайдений убитим православний хлопчик Андрій Ющинський, на його тілі була велика кількість колотих ран. Й обвинувачений у цьому злочині був єврей Мендель Бейліс, що працював поряд з місцем, де, ймовірно, було вбито хлопчика, до того ж обвинувачений в убивстві з ритуальною метою «виточити християнську кров» – нібито єврейська традиція передбачає в певних ритуалах уживання людської крові. Версія «ритуального вбивства», попри всю її неправдоподібність, активно просувалася з самого верху, з Санкт-Петербурга; київських поліцейських і слідчих, які не знаходили доказів на користь цієї версії (адже їх не було і не могло бути), звільняли, усували від слідства; в Державній Думі розглядалися питання «про зловмисність і злочинність дій чинів київської розшукової поліції», про те, що київська поліція підкуплена юдеями; висловлювався жаль, що київський «судовий слідчий притягнув поки що як обвинуваченого лише одного юдея»¹. Це був справді

¹ Див. про це в спогадах В. Шульгіна, с. 288–303 цього видання.

незвичайний процес, можна сміливо сказати, що він був безпрецедентним: за фантастичністю, абсурдною дикістю обвинувачення, очевидною сфабрикованістю, повною відсутністю доказів – й одночасно за тупою наполегливістю влади в бажанні неодмінно влаштувати цей процес і добитися обвинувального вироку. Так, існує давня традиція подібних обвинувачень євреїв, так званий «кривавий наклеп» – але, по-перше, справа Бейліса відбулася тоді, коли по всій Європі такі справи вже припинилися, і всім мислячим людям була очевидна безглуздість, безпідставність кривавого наклепу. Часто справу Бейліса порівнюють зі справою Альфреда Дрейфуса (Франція, Париж, 1894) і (рідше) Лео Франка (США, Атланта, 1913) – але там були обвинувачення в злочинах, які дійсно нерідко трапляються (шпигунство, зґвалтування, вбивство), хай навіть вони спрямовані на людей, щодо вини яких не було обґрунтованих свідчень, і вмотивовані антисемітизмом. Натомість проти Бейліса висунуто фантастичне обвинувачення в ритуальному вбивстві, яке нібито практикує юдейська традиція. Тож під обвинуваченням опинився не лише Мендель Бейліс, а й єврейський народ і вся юдейська громада, і саме так це розуміли і прихильники «ритуальної версії», і ті, хто заперечував не лише винуватість Бейліса, а й наявність в юдеїв традиції ритуальних убивств. По-друге, це, мабуть, був перший такий кримінальний процес, на судових слуханнях якого ніби була присутня вся країна і весь світ. Ще не існувало інтернету та соціальних мереж – але газети друкували повідомлення про перебіг слухань, аж такі оперативні й докладні, що 27 вересня 1913 року, на третій день судових слухань, прокурор О. Віппер звернувся до суду з клопотанням про заборону друкувати

дописи із судової зали: «Про цей суд у газетах розмішуються вельми докладні звіти стенографічні. Вони настільки точні й настільки точно відтворюють усе те, що відбувається на цьому засіданні, що я вважаю, що друкування в точному вигляді таких звітів порушує статті статуту кримінального судочинства <...> Тому я просив би припинити друкування всіх звітів, не тільки стенографічних, а й узагалі. Пп. присяжні засідателі ізольовані, але свідки не ізольовані. Ті статті, які друкуються з цієї справи, є обробкою суспільної думки, і це надзвичайно впливає на настрій свідків»². Суд, однак, залишив клопотання без розгляду, і докладні репортажі з судових засідань тривали протягом усього процесу, тож за перебігом слухань стежила майже в режимі реального часу громадськість не лише Києва і Російської імперії, а практично всього світу, адже до Києва прибули кореспонденти всіх провідних газет. Ця справа розколола суспільство Російської імперії на два непримиренні табори: майже ніхто з тих, хто активно цікавився громадським життям, не залишився нейтральним. Представникам обох таборів було ясно, що йдеться не про винуватість чи невинуватість певної особи, йдеться про принципи речі, доленосні для імперії. Весь процес і, зокрема, зала судових засідань здавалися представникам ліберальної громадськості ареною битви людяності, правди і свободи проти бузувірства, рабства, ненависті та ворожнечі³, натомість урядовцям

² Див.: Дело Бейлиса. Стенографический отчет. Т. I. Киев, 1913, с. 40.

³ Див., зокрема, звернення «До російського суспільства. З приводу кривавого наклепу на євреїв» на с. 37–39 цього видання.

і правим громадським діячам – ареною двобою між «світовим єврейством» і «російським народом», який, на думку чиновників і правої громадськості, потребував захисту з боку уряду⁴. У своїй промові державний обвинувач О. Віппер (якого, до речі, довелося відряджати з самого Петербурга, адже жоден співробітник київської прокуратури не погодився підтримувати цього обвинувачення, так само й голова Київського окружного суду відмовився вести процес, тож довелося спеціально перевести до Києва суддю з Умані) не посоромився бідкатися, що він відчуває себе під владою євреїв: «З того моменту, коли був притягнений Бейліс, захвилювалися єврейські кола. Вони аж ніяк не очікували, що уряд, чи точніше, слідча влада і прокуратура наважаться притягнути до справи євреїв. <...> [яке б не було важке становище євреїв] скажу відверто <...> – що я особисто постійно відчуваю себе під владою євреїв, під владою єврейської думки, під владою єврейської преси. <...> хоча юридично вони й безправні, але фактично вони володіють нашим світом»⁵. Зауважте, це говорить не затуркана малограмотна людина, а освічений юрист, успішний чиновник (дійсний статський радник), син директора Московського училища живопису, скульптури та

⁴ «Наразі триває не суд над невідомим досі євреєм, а генеральна битва між світовим єврейством і російським урядом. [...] Усі світила й адвокатури, і літератури, медицини та науки – на боці єврейства, яке вже встигло обробити їх, проти стоїть душа простолюду, до якої ще не доторкнулося єврейське просвітництво», – писав київський чиновник П. Любимов у донесенні в МВС. Див. с. 393–394 цього видання.

⁵ Див. промову прокурора на с. 63–75 цього видання.

I. ПЕРЕДІСТОРІЯ: КРИВАВИЙ НАКЛЕП

Кривавий наклеп – обвинувачення в людських жертвоприношеннях та вживанні людської крові в ритуальних цілях. За часів Римської імперії кривавий наклеп адресувався раннім християнам (так тлумачився обряд Євхаристії), в Середні віки християни звинувачували у вживанні людської крові та ритуальних вбивствах єретиків, проте найчастіше від кривавого наклепу в середньовічній Європі потерпали євреї, починаючи з XII століття. Ці звинувачення неодноразово спростовувалися. Папи, німецькі імператори, чеські та польські королі, багато світських і духовних лідерів Європи видавали спеціальні булли, укази та звернення, що забороняють кривавий наклеп. Так, *Sicut Judaeis*, папські булли на захист євреїв, були видані щонайменше вісімнадцятьма папами протягом XII–XV століть. Утім, фольклорний сюжет про ритуальні вбивства і вживання крові євреями був неймовірно живучим, звинувачення, самосуд і погроми, судові процеси виникали знову і знову та коштували життя багатьом європейським євреям.

З Булли Папи Іннокентія IV 2838 Sicut Judaeis, що була адресована архієпископу в'єнському у зв'язку з обвинуваченням у ритуальному вбивстві євреїв Вальєаса (1247 р.)

Це не гідна похвали старанність або огидна жорстокість, коли з корисливості чи кровожерливості